En fjelltur i kulturminnenes rike

av Øyvind Næss

En dag i 1986 gikk den siste gruvebusen ut av kontorene til Killingdal gruver i Bjørgåsen, låste døren godt etter seg, gikk ti skritt over lokket til lastestollen og sjekket at verkstedet var like solid låst – og forlot deretter arbeidsplassen sin for siste gang.

Omgitt av Skarvan, Gaulåsen og Våttåsen, med utsikt ut over Ålens øvre bygder og med fritt syn mot Novola, ligger Bjørgåsen. Og kommer du dit i dag, finner du verken gruvearbeidere, bråkete lastemaskiner, stenknusere eller lastebiler, men en fredelig plett omgitt av natur, som med sine 700 meter over havet skuer ut over det meste. Du kommer også til et sted der atmosfæren blandes med lukten av god mat, og der du vil få godt stell og gode senger. I den gamle arbeiderbrakka har Bjørgåsen Fjellstuggu installert seg med sine 36 senger, stor restaurant og et særpreget miljø. Her er det utgangspunkt for turer til fjells eller til skogs, gjerne med fiskestanga i sekken eller hagla på ryggen. Her ligger du fredelig til i lia langt fra kav og mas, og her har du utgangspunktet eller stoppestedet dersom du vil oppleve en fjelltur fra hytte til hytte. Men du har noe mer spennende – for kontorbrakka og verkstedet ligger der intakt. Går du inn av døra til kontorbrakka, kan du fortsette inn på stigerkontoret. Der står de gamle arkivskapene, svingstolen og kontorpulten akkurat som om noen forlot arbeidsplassen sin i går og ikke for 11 år siden. Likeledes på kartkontoret og lønningskontoret. Det mangler bare en mann som står foran tegnebordet eller en som sitter inne bak glassluka og betaler ut lønna di kontant, forseglet i små, delvis gjennomsiktige konvolutter.

Og er du riktig smart, har du gjort avtale om en omvisning i verkstedbrakka. Der står dreiebenkene, borddrillene, sveiseutstyret, gjengemaskinene og alt det andre klar til bruk. Selv håndverktøyet er i stor grad på plass. Omviseren tar deg også gjerne med ned i kjelleren og viser deg det gamle verkstedutstyret fra gammelgruva inne på fjellet, og den gamle snøscooteren – antagelig en av Norges aller første. Og han vil gjerne demonstrere knusemaskinen for deg og ta deg med inn i lastestollen – da er du full utstyrt med gruvehjelm og hodelykt – helt inn til selve sjakta.

Killingdal gruver er i seg selv en attraksjon. Riktig nok kommer ingen ned i gruva lenger, men med intakte omgivelser, kart og illustrasjoner vil du få et godt innblikk i gruvas historie. Malmen ble funnet i 1674 – og gjennom flere hundre år med skiftende eiere og til og fra med drift – ble det likevel den gruva som holdt lengst ut i Røros distriktet. Dessuten er den Nord-Europas dypeste gruve med sine 1400 meter, noe som tilsier at den går 500 meter under havets overflate. Etter nedleggelsen er gruva omtalt i forbindelse med forurensning og som mulig lagringsplass for atomavfall.

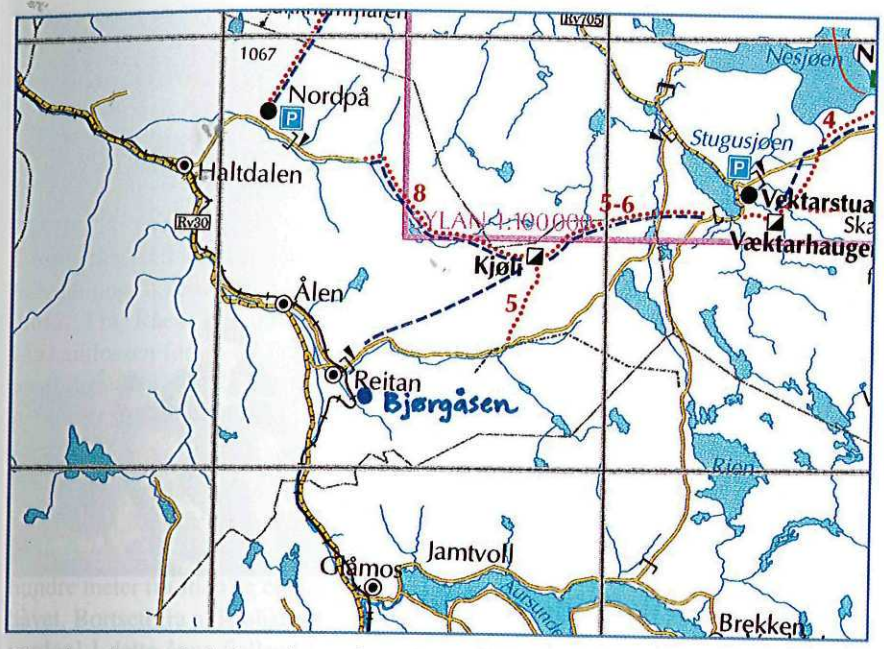

Bjørgåsen har en fin beliggenhet og åpner for utvidelse av et hytte- og rutenett sørover mot Røros og Femundsmarka vest for Aursunden. TTs planleggingskart for Sylan må revideres.

Men etter gjenfyllingen av gruva med vann er dette siste for lengst uaktuelt.

Bjørgåsen Fjellstuggu er i dag et aksjeselskap med ca. 50 aksjonærer – alle er grunneiere i området. Dette er en gjeng entusiaster som har stått på gjennom en dugnadsinnsats, som teller tusenvis av timer, for å opparbeide et attraktivt overnattings- og serveringstilbud. I samarbeid med TT og kommunen har eierne ønsket å knytte Bjørgåsen til TTs rutenett. Kommunen, gjennom miljøvernlederen og kulturkonsulenten, har ønsket å få til en oppgradering av rutene gjennom kommunen. Dette arbeidet har også tatt sikte mot å opparbeide nye ruter i den hensikt å gjøre det samlede rutenettet mer attraktivt.

Vi kan ikke stikke under en stol at trafikken av fotturister og av skientusiaster som ønsker å gå fra hytte til hytte har avtatt i våre fjellområder. Årsaken til dette kan nok i stor grad ligge i at rutenettet ikke er vedlikeholdt og at fokuseringen på turområder som Sylan og Trollheimen har vært formidabel. Det har vel også blitt slik at mange fotturister må lokkes med spektakulære naturopplevelser for å møte opp i fjellheimen.

Men det finnes andre kvaliteter som andre setter pris på når de skal ta en tur i fjellet.

På toppen av Storskarven. Foto: Grete Lerbakk Næss

For det første ønsket om ikke å gå i kø, at det finnes muligheter til å få en bekvem seng på overnattingsstedene, at terrenget er lett og godt å gå i – men samtidig gi mulighetene for de store vide, utsyn og den «riktige» naturopplevelsen og at de kan kombinere fjellturen med andre opplevelser – som f.eks. kultur. Det er dette som fjel lene mellom Tydalen og Holtålen kan gi deg!

Med fjellstøvler fra Nordpå via Bjørgåsen til Røros

Nordpå er en gammel, etablert fjellstue – tidligere tilhørende TT – beliggende i Aunegrenda i Haltdalen. Fra fjellstua tar vi seterveien innover langs Holda. Fra den relativt flate dalbunnen i gårdslandskapet i Aunegrenda stiger landskapet innover mot Holddalsvollan. Elva blir imidlertid mer og mer borte for oss etter som den gjemmer seg nede i den trange og fuktige råen. Friske sidebekker og åer springer fram og styrt er seg i vei nedover de bratte råsidene for å slutte seg til moderelva. Setergrenda er plassert på ei hylle i landskapet, omkranset av fjell som ruver høyere enn hva meter angivelsen antyder.

Allerede nå har du rukket å passere en rekke steder for annerledes opplevelse. Innover Aunegrenda og Holdråen skal det ikke lange avstikkere til for å kunne oppleve minner etter gammel kultur. Rundt Nordpå finnes flere rester etter gamle boplasser. Gammetufter og kullrester påviser både hvor og hvordan befolkningen utnytte

muligheten til å tjene seg en ekstraskilling på kobbersmeltingen på 1600- og 1700-tallet. Gamle gruver og rester etter skjerp kan du finne langs flere av de små sideelver og bekker som Røåa, Andåa og Skjellåa og oppi Raudhåmmåren.

Fra Holdvollan stiger en gammel kjerrevei skrått oppover i lia for å kunne ta spranget over Skjellåa på et fornuftig sted. Videre innover mot Råen, en gammel Nordaunevold, er veien uten de store høydeforskjeller. Her oppe i lia har vi forlatt skogen, og terrenget nedover mot Holda gir oss et nytende utsyn sørvestover mot Grønfjellet. Ved Råen er det bygget et relativt nytt seterhus som reineieren i området har satt opp. Ikke så mye i bruk nå etter at de fikk ei gjeterbu et stykke nordafor, ved Ausa. Fra Råen bør du kanskje ta deg en snartur ned til elva og beundre Luskamfossen før du tar fatt stien oppover mot Holdsjøskarven. Råker du på styggvær i dette området, kan du ta deg ned lia mot Holdsjøen. Ved sørenden av vannet finner du en av fjellstyrets åpne buer.

Men i dag er det ikke styggvær. Sola skaper myriader av lyse stjerner i Holdsjøen så det er rent vondt å se på. Vi vender derfor ryggen til og fortsetter i jevnt trav mot Ysterholda, krysser denne og fortsetter ganske bratt oppover mot Kjølifjellet. Før vi fortsetter nedover mot det gamle gruvesamfunnet på Kjøli stikker vi av bare et par hundre meter fra stien og opp på det høyeste punktet som stikker opp 1226 meter over havet. Bortsett fra at Kjøliskarven ødelegger litt av utsikten nordover, ser vi resten av verden! I dette åpne fjellandskapet gir denne høyden oss fritt utsyn mot Sylene og Nord-Vigelen i øst, Rørosvidda i sydøst og Gauldalsvidda i sydvest. Opp over denne siste stikker tindene i Rondane og Jotunheimen sine fingre mot himmelen, skinnende hvite i den tidlige sommerdagen.

Kjøli

Vi setter oss ned ved inngangen til den gamle gruva på Kjøli. Tuftene etter husene rundt oss bærer bud om at det fantes et helt lite samfunn her inne i ville fjellet. Et samfunn som skriver sin historie tilbake til 1776, selv om langt de fleste bygninger ble oppført på 1800- og 1900-tallet. Mange eiere prøvde å utnytte malmens rikdommer, bl.a. lokale interessenter som Røros og Selbu kobberverker. Men gruven var også på mange andres hender, selv utenlandske selskaper hadde i perioder sine planer og sin drift. Fra Kjøli kunne vi fulgt sporene etter den gamle taubanen, forbi «vinkelen» der banen gjorde en høflig knekk, og fram til Reitan stasjon, i luftlinje hele 15,5 kilometer. Men etter en skikkelig dagstur på 7 timer tar vi oss nå meget raskt fram til Kjølihytta for overnatting og ikke minst mat!

Det er tidlig morgen. Etter en enda tidligere frokost med stekt bacon i store mengder på brødskive vendt i fleskefettet, legger vi kursen langs den gamle anleggsveien mot Jensåsvollan.

Artikkelforfatteren på vei opp på Kjølifjellet en sen høstdag etter det første snøfallet. Turstitraseen nedenfor. Foto: Øyvind Næss.

I skråningen bak oss ligger det enda mengder med snø, og lite trolig er det at den forsvinner under sommerens påvirkning. Her treffer vi også etterkommere etter urinnvånerne. De kalles tamme nå, reinen i området, men å komme alt for tett på dem er ganske umulig.

Seterlandet

Setergrenda Jensåsvollan ligger ved en ung og beskjeden Gaula. Her, innover Gauldalen og Syosen mot Riasten, finner vi et av landets mest levende setermiljø med kyr og en utellelig mengde sau. Ved Jensåsvollan skal det ha ligget en butikk i før krigstida, og her har vært overnattingsstasjon for de første turister i området. Langs Gaula leter vi opp spor etter de gamle veidemenn. Et komplisert og omfattende dyre gravsystem viser oss hvordan man effektivt jaktet på de store reinflokker den gang dyrene ikke var «temmet».

Vi tar veien vestover – en vei som ble bygd som anleggsvei ved utbyggingen av Nea vassdraget – fram til neste setergrend ved Syosen. Gaula krysses på nyere bro, og vi finner igjen de gamle turstimerkene oppover mot Bønsåsen og enda en levende seter. Nedover mot Nersjøen kommer vi gjennom en underlig lund inne i skogen. Naturen har laget et lite amfi, der vi omkranset av små bakker og lutende trær føler oss som naturens egen katedral.

Ved Nersjøen har fjellstyret plassert nok en åpen bu, flott utstyrt med propanbluss og gode møbler. Kanskje du ligger over her for å prøve å lure den skye, men akk så attraktive fisken i vannet. Med litt tålmodighet drar du opp en halvkilos ørret eller fler, og noe rødere kjøtt finnes ikke på det dyret noe sted i Norge.

Går du i fjellstøvler, anbefales at du tar dem av deg og vasser over den lave betongmuren som slipper vannet i en jevn strøm fra Nersjøen. Muren er bred og god å gå på, men du kan bli rimelig våt i lave støvler og god vannføring. Nå stiger terrenget jevnt oppover på nedsiden av Nersjøskarven. Du runder Skarven og fortsetter videre bort til Skarvskaftet. Fra skaftet får du utsyn innover en flat dal med myrer, småtjern og et utall bekker. Innover mot Storskarven og Litjskarven ligger enda snøflekker i skyggepartiene. Er du heldig, får du øye på en fjellrev som forsvinner i lynende fart eller en fjellvåk som vaktsomt holder øye med deg i sitt svev over skarvene. Er du ikke mett av tidligere utsikt fra Kjølifjellet, gjør du en avstikker opp på Storskarven, eller Litjen for den saks skyld. Du mister ikke pusten mindre av det. Men er du mettet på de store vyer, krysser du over dalen nord for Skarvene og ned til de fire husene som står igjen etter Killingdal gamle gruver.

Killingdal

Som så mange av de andre gruvebyene inne på vidda, er også Killingdal redusert, men

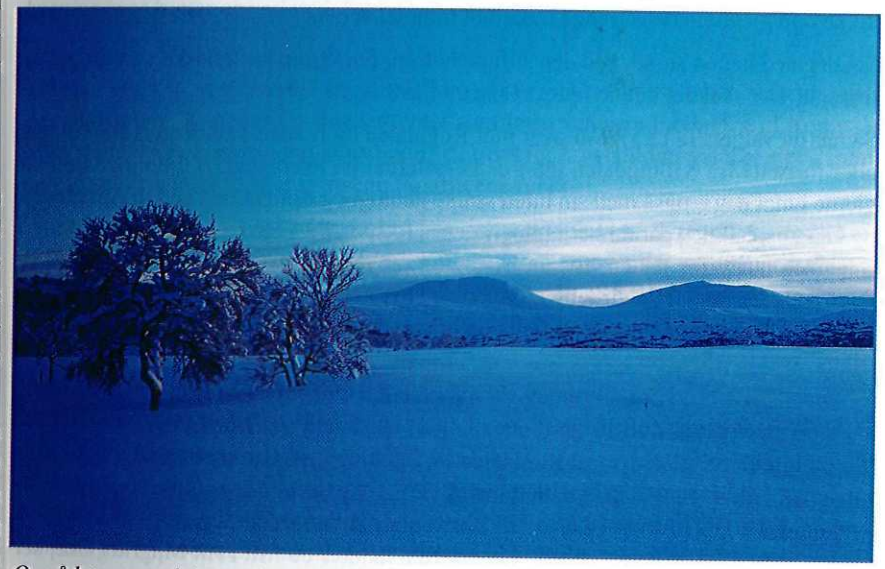

Området er attraktivt også for skiturister. Her et parti ved Folldalen. Stor- og Litjskarven i bakgrunnen. Foto: Øyvind Næss.

ikke helt borte. Røde Kors har huset mot nordøst. Her har hjelpekorpset base i påskefjellet for de som trenger assistanse. En skitur hit inn gir også muligheter for å få kjøpt både varm drikke og noe å bite i for påsketuristen. Treffer du folk her nå på sommerstid, er det antagelig en ivrig dugnadsgjeng som snekrer på den største bygningen. Os-brakka kalt, har fått sin venneforening, en forening som sikrer husets fremtidige eksistens og som ønsker å sette det i slik stand det var den gang det ga tak over hodet for arbeidsstokken. Så følger vi de gamle høyspentmastene i rett linje ned til Bjørgåsen.

Igjen har vi hatt en god dagsmarsj, men i et terreng som ikke helt har tatt pusten fra oss. I overdådighet lar vi oss fange av det luksuriøse med varmt bad og ferdiglaget mat – å hvor den smaker og hvor sengene er gode hos det hyggelige vertskapet.

Killingdalskjerka

Vi er igjen i skogbandet når vi neste dag forserer den underlige geologien innover i Killingdalen. Fram til setrene er det ikke noe problem. Men etter å ha passert flere hundre år gamle setervoller, byr naturen opp til dans. Opp og ned av korte, men utrolig bratte bakker for å komme seg gjennom denne labyrint av huggmerker i landskapet som bare en ful rise kan ha gjort. Og midt oppe i dette virvaret av små canyoner – der ingen skjønner hvordan åa greier å finne veien, kommer vi til Killingdalskjerka – det underligste geologiske fenomen på disse kanter. Ja hvem kan egentlig vise opp maken til underlig jettegryte der du kan spasere rett inn i bergveggen for å stå i grytas fot og kikke opp gjennom dens trange trakt mot himmelen over?

Slå deg ned her en stund, ved den stifinnende åa. Finn fram kaffeflaska og brødpakka og tenk! Her skal det kunne fødes mang en filosof.

Så har du valget: Ta en sidesti over mot Rugldalen og besøke Falkbergets Ratvolden, eller fortsette fra Killingdalen inn i dens søsterdal på Rørossida. Litjmolingdalen tar gjerne i mot deg – også med sin interessante geologi og bringer deg ned til Aursunden og Glåmos. Faktisk går du her i pilegrimenes fotspor. På Glåmos er det igjen tid for å finne seg husly for natten, før du neste dag tar over Storvola og Enersvola ned til Røros. Og her vasser du virkelig i fotefarene etter noen andre pilegrimer. De som valfartet for å finne «gullet» i Rørosfjella og bringe det fram til smeltehyttene rundt i distriktet.

Nordgruvene

Tar du imidlertid stien over til Rugldalen og Ratvolden, så har vi et forslag. Ikke bare ta bussen videre. Finn deg et nattely og så tar du dagen etter den store runden i nordgruvområdet. Opp over Storkletten til Christianus Sextus, rundt Orvsjøen til Valvollan og Muggruva, og ned igjen til Rugldalen. Her vandrer du fritt i An-Magritts rike, se nesten bokstavelig talt sporene etter henne og hennes enhornede okse, opplever det bergtagende stemningen inne ved Christianus Sextus og den nesten sakrale høytidelighet i den nyrestaurerte smia på Muggruva. Du finnes også restene etter Arvedalsgruva, Kongens og vannsystemet som førte vann fra Fjellsjøen til Kongens. Men sleng ikke ut fiskesnøret i Orvsjøen. Til tross for krystallklart vann er sjøen fremdeles uten fisk etter forurensningene fra gruvene rundt.

Bjørgåsen Fjellstuggu er plassert i den gamle arbeiderbrakka til høyre. Den røde og hvite bygningen er kontor og verksted. Foto: Øyvind Næss

Enda er det mange boplasser, kølgroper, jernvinneplasser, dyregraver, gruver og skjerp vi skulle tatt deg med til. Men et kulturminnekart over det meste av området er under planlegging – med det i sekken skal du få gleden av å finne fram selv!

Merket og u(t)merket

Vi har tatt deg med på en tur som delvis følger de gamle TT-merkede ruter i området. Vi fulgte de etter hvert noe utviskede rødflekkene fram til Bønsåsen. Men videre til Killingdal, Bjørgåsen og Røros er stiene ennå ikke merket. Som nevnt er det innledet et samarbeid mellom Trondhjems Turistforening, Bjørgåsen og Holtålen kommune for å realisere en gammel drøm: Knytte sammen TT-nettet med DNTs nett på Røros. Samtidig å opparbeide en attraktiv rute som skal gi fotturisten ikke bare en flott fjelltur, men også opplevelser der gammel kultur sitter i høysetet. At du samtidig får fine overnattingsmuligheter, lovende steder å prøve fiskestanga og helt spesielle natur-